

Astrolabium

Konkurs astronomiczny

Klimat na planetach

Szkoła Podstawowa Klasy VII-VIII
Gimnazjum Klasa III
Doświadczenie konkursowe 2

Rok 2019

1. Wstęp teoretyczny

Podstawowym źródłem ciepła na powierzchni planet Układu Słonecznego, w tym Ziemi, jest dochodzące do tejże powierzchni promieniowanie słoneczne. Aby jednak temperatura na powierzchni planety była w dłuższym okresie stała, potrzebne jest, by tyle samo ciepła - energii otrzymywanej ze Słońca - było emitowane przez planetę z powrotem w przestrzeń kosmiczną. Gdyby było inaczej, planeta stopniowo by się ocieplała lub oziębiała. Emisja energii z powierzchni planety ma miejsce głównie w podczerwieni.

Emisja promieniowania z powierzchni Słońca, jak i planet może być przybliżona przez model tzw. **ciała doskonale czarnego**. Jest to wyidealizowany przypadek ciała, które pochłania wszelkie padające nań promieniowanie, niezależnie od długości fali. Natomiast to, ile energii emituje, zależy tylko od jego temperatury. Rozkład tej emisji w zależności od długości fali emitowanego promieniowania opisany jest konkretnym wzorem, a kształtem przypomina asymetryczny dzwon. Całkowita moc emitowana na jednostkę powierzchni (czyli tak zwany **strumień energii Φ**) przez ciało doskonale czarne opisywana jest **wzorem Stefana-Boltzmann**:

$$\Phi = \sigma T^4$$

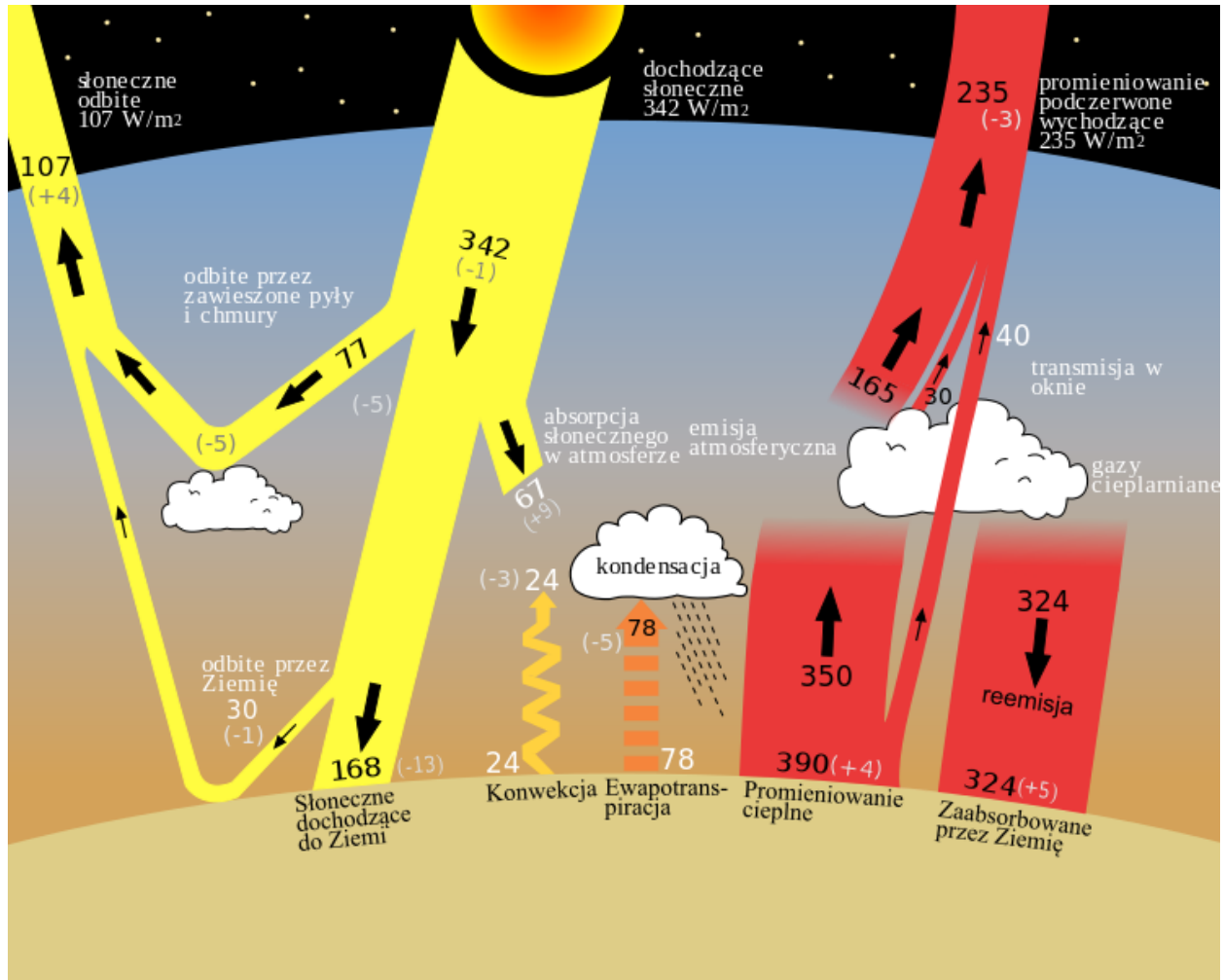
gdzie σ stanowi pewną stałą proporcjonalności, a temperatura T jest wyrażona w Kelwinach¹.

W rzeczywistości jednak jedynie część promieniowania dochodzącego ze Słońca jest pochłaniana przez powierzchnię planety, część jest odbijana z powrotem w przestrzeń kosmiczną². Procent światła, jaki odbija dana planeta, to **albedo**. Możemy oznaczyć je literą α . Wielki wpływ na albedo ma obecność atmosfery, w szczególności chmur, które odbijają promieniowanie Słońca z powrotem w przestrzeń kosmiczną. Gdyby albedo planety wynosiło 1, to cała energia ze Słońca byłaby odbita przez atmosferę i nic nie dotarłoby do powierzchni planety. Analogicznie, gdy albedo wynosi 0, cała energia słoneczna jest pochłaniana przez planetę, bez efektu odbicia.

Atmosfera może też w mniejszym lub większym stopniu blokować emisję promieniowania z powierzchni planety, zatrzymując tym samym energię i ogrzewając planetę. W takim wypadku, aby zrównoważyć bilans otrzymywanej i emitowanej energii, powierzchnia planety musi być cieplejsza niż wynikałoby to z przeliczenia strumienia energii na temperaturę za pomocą wzoru Stefana-Boltzmann. Jest to tzw. **efekt cieplarniany** podwyższający temperaturę na danej planecie. Ilość blokowanego promieniowania zależy od składu i gęstości atmosfery. Para wodna i dwutlenek węgla są istotnymi gazami, które blokują promieniowanie podczerwone z powierzchni planety, a jednocześnie są stosunkowo przezroczystymi dla światła widzialnego dochodzącego ze Słońca.

¹ skala Kelvina liczona jest od zera bezwzględnego. Aby wyrazić temperaturę w Kelvinach, do temperatury w stopniach Celsjusza należy dodać 273,15 stopnia

² co sprawia, że planety świecą światłem odbitym

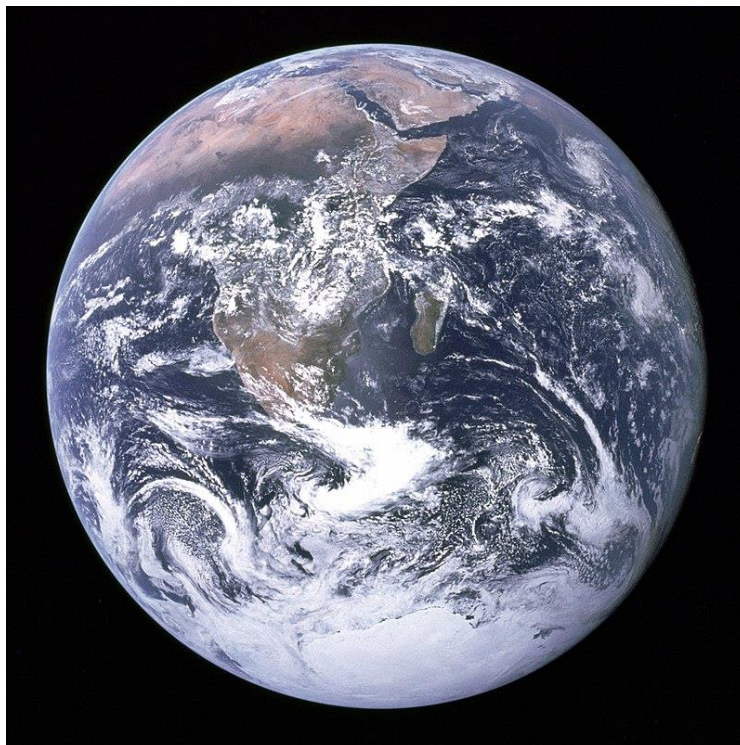
Rysunek 1. Schemat pokazujący bilans strumienia energii dochodzącego ze Słońca i oddawanego z powierzchni Ziemi.
 Źródło: Wikipedia³

Rozpatrzmy przypadki trzech skalistych planet Układu Słonecznego, które posiadają atmosferę: Wenus, Ziemi i Marsa. Wenus, krążąca najbliżej Słońca, jest tylko niewiele mniejsza od Ziemi, jednak osłonięta jest grubą atmosferą. Masa atmosfery Wenus wynosi $4,8 \cdot 10^{20}$ kg. Chmury zasłaniają całą jej powierzchnię, zapewniając planecie duże albedo (0,77), lecz atmosfera złożona w 96% z dwutlenku węgla powoduje olbrzymi efekt cieplarniany, przez co średnia temperatura na jej powierzchni wynosi ok. 464°C . Ziemia posiada atmosferę o masie $5,1 \cdot 10^{18}$ kg złożoną głównie z azotu i tlenu z niewielką domieszką pary wodnej i dwutlenku węgla, mniejsze albedo (0,306) i średnią temperaturę na powierzchni ok. 15°C . Mars, znajdujący się najdalej od Słońca, ma o połowę mniejszą średnicę i ok. 10-krotnie mniejszą masę od Ziemi. Jego albedo wynosi 0,25, a atmosfera ważąca $2,5 \cdot 10^{16}$ kg złożona jest w 96% z dwutlenku węgla. Średnia temperatura na powierzchni Marsa wynosi ok. -63°C .

³ pl.wikipedia.org/wiki/Efekt_cieplarniany#/media/File:Sun_climate_polish3.svg

Rysunek 2. Wenus. Źródło: Wikipedia⁴.

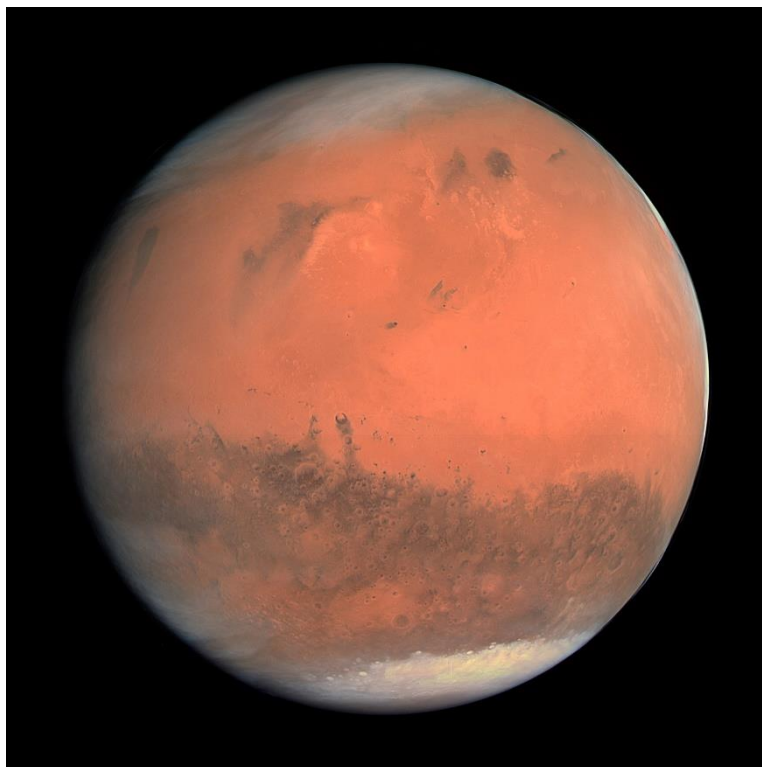

Rysunek 3. Ziemia. Źródło: Wikipedia⁵.

---

⁴ en.wikipedia.org/wiki/Venus#/media/File:Venus-real_color.jpg

⁵ en.wikipedia.org/wiki/Earth#/media/File:The_Earth_seen_from_Apollo_17.jpg

Rysunek 4. Mars. Źródło: Wikipedia⁶.

Do każdej planety dociera strumień promieniowania słonecznego tym mniejszy, im dalej dana planeta krąży od Słońca. Aby uzyskać całkowitą moc emitowaną przez Słońce, należałoby pomnożyć strumień emitowany⁷ przez powierzchnię Słońca. Słońce jest kulą o promieniu $R_{\odot} = 696\,000$ km, więc powierzchnia Słońca jest sferą o promieniu $4\pi R_{\odot}^2$. Nas interesuje jednak, jak zmniejsza się strumień promieniowania dochodzący do danej planety. Wyobraźmy sobie sferę o promieniu równym odległości od środka Słońca do planety ($d_{\text{Słońce-planeta}}$). Ta sama ilość energii rozłożona jest teraz na większą powierzchnię i absorbowana przez planetę o promieniu R_{planeta} . Strumień ten pada na powierzchnię planety, ale nie na całą powierzchnię, lecz jedynie na część oświetloną przez Słońce. Powierzchnia oświetlona stanowi zaś przekrój planety, a przekrój kuli ma po prostu kształt koła o powierzchni πR_{planeta}^2 . Czyli strumień zmniejsza się jak:

$$\frac{\pi R_{\text{planeta}}^2}{4\pi d_{\text{Słońce-planeta}}^2}$$

Następnym krokiem jest policzenie, jaka część strumienia dociera do powierzchni planety. Pamiętajmy, że część energii jest odbijana, a wielkością, która nam o tym mówi jest albedo. Aby policzyć, jaką temperaturę powinna mieć planeta ogrzewana tylko przez Słońce, należy zbudować bilans energetyczny. Czyli jeszcze raz zapisać równanie Stefana-Bolzmann, ale już dla strumienia emitowanego przez planetę. Przyjmujemy, że planeta (podobnie jak Słońce) wypromieniowuje energię we wszystkich kierunkach, więc strumień należy pomnożyć przez powierzchnię sfery o

⁶ en.wikipedia.org/wiki/Mars#/media/File:OSIRIS_Mars_true_color.jpg

⁷ w przybliżeniu jest to strumień ciała doskonale czarnego o temperaturze 5772 K

promieniu planety. Przyrównując całkowitą moc absorbowaną przez powierzchnię planety do całkowitej mocy przez nią wypromieniowanej, wyliczymy temperaturę, którą nazywamy **temperaturą równowagową**. Mówi nam ona o tym, jaką temperaturę powinna mieć planeta, gdyby nie było na niej efektu cieplarnianego.

2. Cel doświadczenia

Celem doświadczenia jest określenie wpływu efektu cieplarnianego na temperaturę na danej planecie.

3. Opis wykonania doświadczenia

Wszystkie obliczenia wykonaj dla trzech planet skalistych: Wenus, Ziemi i Marsa. Oblicz, ile strumienia emitowanego przez Słońce dociera do powierzchni planet. Jaki procent emisji z powierzchni ucieka w przestrzeń kosmiczną? Wykonaj bilans energetyczny i oblicz temperaturę równowagową. Porównaj ją z rzeczywistą temperaturą na planetach. Co wynika z tego porównania? Co można powiedzieć o efekcie cieplarnianym na poszczególnych planetach? Wszystkie potrzebne dane znajdziesz w tabeli poniżej.

Parametr	Słońce	Wenus	Ziemia	Mars
Promień [km]	696 000	6051,8	6371	3389,5
Temperatura [K]	5772	737	288	210
Albedo		0,77	0,306	0,25
Odległość od Słońca [km]		109 000 000	149 600 000	228 000 000

Tabela 1. Zestawienie wybranych parametrów Słońca i trzech planet skalistych.